

PIETRO UMBERTO DINI

Pizos universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji baltų kalbotyra,
baltų kalbotyros istoriografija, prūsistika, vertimo mokslas.

TARP BALTISTIKOS IR BALTICITAS, ARBA UŽSIENIO BALTISTIKOS KLAUSIMAIS*

0. ĮVADINĖS PASTABOS

Šio pranešimo tikslas – aptarti baltistikos studijų raidą ir jos perspektyvas užsienio (t. y. ne baltų šalių) akademiniame pasaulyje. Kaip paaiškės iš to, kas bus pasakyta, jau perspektyvoje slypi tam tikras iššūkis...

Iš pradžių verta į praėjusių dešimtmečių baltistikos raidą pažvelgti iš bendro istorinio taško ir pamėginti glaustai apibendrinti – tarsi iš paukščio skrydžio – kas įvyko per šį laikotarpį.

Man regis, galėčiau teigti, kad baltistikos studijų likimas Europoje glaudžiai susijęs su pačios Europos likimu.

Vakarų Europos šalyse pastebimas bendras bruožas: baltistikos studijos rado atgarsį akademiniame pasaulyje kartu su Baltijos šalių nepriklausomybėmis. Juk ne atsitiktinai sutapo, kad tiek tarpukario metais, tiek praėjusio šimtmečio paskutinį dešimtmetį akademinis pasaulis atkreipė dėmesį į baltistikos disciplinas. Taip įvyko daugelyje šalių. O per sovietinį laikotarpį šiose šalyse domėjimasis baltų kalbomis ir kultūromis akademinėje aplinkoje arba buvo visai žlugęs arba, geriausiu atveju, gyvavo sunkiai, baltistikos srityje dirbo pavieniai mokslininkai. Kita vertus, Vidurio ir Rytų Europoje baltų kalbomis ir kultūromis buvo ir toliau domimasi, bet baltistika ten patyrė didelį ideologinį spaudimą.

Vidurio Europoje išskirtinis atvejis buvo Vokietija, ir nesunku suprasti, kodėl taip atsitiko. Viena vertus, šios šalies ryšiai su Baltijos šalimis visada buvo

* Tekstas parengtas 2017 m. balandžio mėn. 6 d. Pasaulio lituanistikos (baltistikos) konferencijoje *Lituanistika (baltistika) šiuolaikiniuose ugdymo procesuose* plenariniame posėdyje perskaityto pranešimo pagrindu. Konferencija buvo organizuota pagal ES SF finansuojamą projektą *Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas* ir vyko Vilniuje, Lietuvos edukologijos universitete. Tekste sąmoningai išlaikomi žodinio pranešimo stiliaus bruožai.

stiprūs, jų negalima net lyginti su jokia kita Vakarų Europos šalimi. O kita vertus, kaip žinoma, būtent Vokietijoje ilgai neužgijo žemyno žaizdos. Tad baltistika buvo puoselėjama tiek Demokratinėje Vokietijoje, tiek Federacinėje Vokietijoje. Ir vienur, ir kitur – nors buvo primestos skirtingos ideologinės nuostatos – išliko senoji tradicinė vokiečių lyginamosios kalbotyros mokykla, kuri ypač pasižymėjo ir baltistikos tyrimuose.

Visiška išimtis buvo Jungtinės Amerikos Valstijos. Situacijos JAV negalima lyginti su Europa. Ten lituanistikos dėstymą universitetuose užtikrino bendruomenių lėšomis įsteigtos baltistikos katedros (kaip yra buvę Čikagoje¹ ir kaip turbūt bus Siatle).

1. KOKS GI ŠIANDIEN UŽSIENIO BALTISTIKOS VAIZDAS?

Man atrodo, kad pagrindinė užsienio baltistikos problema vis dar yra šios disciplinos struktūravimas ir vieta filologijos ir kalbotyros moksluose bei studijose, tai yra tam, kad baltistika (ir / ar kitos baltistikos studijos) būtų ar taptų savarankiška disciplina, reikėtų sukurti visas baltistikos studijų pakopas (bakaluro, magistro, daktaro).

Būtų idealu, kad bent viena baltistikos katedra, siūlanti visas studijų pakopas, būtų kiekvienoje baltistikos tradicijas turinčioje Europos šalyje. O kai kuriose šalyse, kur istoriniai ryšiai ir susidomėjimas ypač stiprūs, galėtų būti, žinoma, ir daugiau baltistikos katedrų. Tai – pabrėžiu – būtų idealu. Tačiau ir šiuo požiūriu situacija yra iš tiesų nevienoda. Mėginsiu ją susisteminti (nors bijau kai ką pamiršti ar netiksliai pateikti). Atrodo, yra trys skirtingos geografinio struktūravimo zonos.

(1) Pirmajai zonai priklauso tos Europos šalys, kur baltistikos studijos yra (ar bent jau taip atrodo) daugmaž solidžiai struktūruotos ir turi ateities perspektyvų (kaip antai Švedijoje², Suomijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Vengrijoje, Lenkijoje ir gal kitur). Čia baltistikos disciplinos gali būti integruotos į indoeuropeistikos, slavistikos ar Šiaurės Europos arba į panašias BA ar MA studijų programas.

(2) Antrajai zonai priklauso tos Europos šalys, kur baltistikos studijos yra struktūruotos, bet baltistika tėra dėstoma kaip atskiras kursas (egzaminas),

¹ Iliojaus lituanistikos (baltistikos) istoriją ir dabartį apgvildeno Giedrius Subačius savo pranešime „Lituanistikos studijos Čikagoje“.

² Iš Pėterio Vanago pranešimo „Baltų kalbų studijų Stokholmo universitete: istorija ir aktualijos“, beje, aiškėjo, kad ir Švedijoje situacija toli gražu nėra rožinė.

pavyzdžiui, kalbotyros bakalauro ar magistro studijų studentams. Tokia situacija yra Italijoje³. Panaši, bet turbūt geresnė padėtis Prancūzijoje (įskaitant dėstymą prie INALCO)⁴. Šiuo metu taip pat gali būti dėstoma įvairiose BA ir MA studijų programose. Tačiau baltistikos studijų ateitis čia miglota, šioms studijoms gresia pavojus, ypač šitoje nuolatinių aukštojo mokslo reformų epochoje...

(3) Trečiajai zonai priklauso tos Europos šalys, kur baltistikos studijos (dar?) nėra struktūruotos. Tokia situacija yra, pavyzdžiui, Ispanijoje. Bet šiandien, deja, netgi ir tokias gana galias baltistikos tradicijas turinčioje šalyje kaip Norvegija baltistika jau nebedėstoma. Be to, dar yra šalių, kur baltistikos tradicijų nėra arba beveik nėra, pavyzdžiui, Slovėnijoje, Kroatijoje, Serbijoje, Graikijoje, Portugalijoje. Žinoma, tai nereiškia, kad baltistikos reikia kiekvienai Europos šaliai (nors būtų pageidautina). Ir taip pat nereiškia, kad šiose šalyse visai nėra specialistų ir žinovų: ten vyrauja spontaniška – vadinasi, para- arba peri-akademine – pasiūla (pavyzdžiui, įvairūs projektai) arba tyrinėjimus savarankiškai vykdo pavieniai mokslininkai ar mokslininkų grupės. Tačiau šiuos samprotavimus galiu pabaigti džiugia gaida. Noriu paminėti atvirkščią reiškinį, vykstantį už ES ribų, Šveicarijoje, kur baltistikos studijas ketinama atgaivinti⁵.

2. BALTISTIKOS APIBRĖŽTIS

Vienas svarbus skiriamasis baltistikos baltų šalyse ir užsienyje bruožas yra turbūt tai, kad pastarosios stipriau jaučiamas apibrėžties poreikis. Užsienio baltistiką reikia apibrėžti, kaip sakoma, tiek horizontaliai, tai yra lyginant ją su kitomis filologijomis ir kalbotyromis, tiek vertikalčiai, tai yra lyginant su Baltijos šalių baltistika ir savo šalyje.

Baltistikos samprata ir dėstymas pasaulio universitetuose buvo ir tebėra nevienodas reiškiny, priklausantis nuo daugelio veiksnių. Normalu, kad dėstymas nuolat kinta: keičiasi metodai, interesai, galų gale – mados. Tačiau, nepriklausomai nuo viso to, gal verta pasakyti, jog baltistai Baltijos šalyse ir baltistai

³ Iš Guido Mchelinio pranešimo buvo sužinota, kad lietuvių kalbos dėstymo situacija Parmos universitete taip pat kritinė.

⁴ Dėkoju Héléne de Penanros už pastabas ir informaciją per konferenciją.

⁵ Tam tikslui paskelbta konferencija *Revitalizing Baltic Studies* įvyks 2017 m. gegužės mėnesio pradžioje. Beje, priminsiu, kad 2008 m. pirmą konferenciją surengė Šveicarijos lietuvių bendruomenė drauge su Lietuvių kalbos institutu ir Vilniaus universitetu (*Internationale Konferenz zur litauischen Sprache und Literatur „Position und Bedeutung des Litauischen im europäischen Kontext“*, 4.–6.06.2008, Fribourg, Bern, Zürich).

užsienyje dėl skirtingų tradicijų ir skirtingų auditorijų kartais nevienodai supranta ir dėsto tą patį tyrimų objektą.

Ar nebus taip, kad baltistai Baltijos šalyse ir baltistai užsienyje skiriasi tuo, kad vadovaujasi skirtinga baltistikos samprata, o gal ir kanonu? O skirtingu baltistikos kanonu vadovaujamasi implicitiškai, netgi nesuvokiant ar ne itin kreipiant dėmesio į teorinius aspektus... Gal yra prasminga šia proga ir šioje konferencijoje iškelti klausimą, ar įmanoma fundamentinė baltistika? Ar yra prasminga svarstyti (ir gal mėginti nustatyti) tam tikrą bendrą baltistikos kanoną?

Kartu su šiuo kyla ir kitų klausimų, pavyzdžiui, ar baltistika kaip disciplina yra pakankamai aiškiai apibrėžta? Ir kiek yra, jei yra, tokių apibrėžimų? Ar nebus taip, kad į tokį svarbų klausimą – ir teorinį, ir taikomojo pobūdžio – dar nėra tinkamai atsakyta? Gali būti, kad apie šią problemą dar per mažai galvota, mąstyta.

Kiek baltistikos definicijų žinome? Pamėginau greitomis surinkti bent keletą apibrėžčių iš leidinių, kurie buvo po ranka (bet į šią temą būtų verta gilintis daugiau).

Jānis Endzelīns, *Ievads baltu filoloģijā* (1945: 5):

„Runājot tieši par *baltu* filoloģiju, var teikt, ka tai par pētījamo objektu ir tā baltu tautu gara darbība, kas izpaužas mutes vārdiem un rakstītos vai iespiestos tekstos, tātad senprūšu, leišu un latviešu valoda, literātūra (ar metriku) un mītoloģija, pie kam baltu *filoloģija* rauga izsekot baltu valodu, literātūru un ticējumu *attīstības gaitai*.“

Džakomas Devotas, *Kvietimas į baltų filologiją* (2004: 83 [iš italų k. vertė R. Klioštoraitytė]):

„Pirmasis baltų filologijos uždavinys – apibrėžti baltų bendrystės sąvoką ne kaip nejudančio medžio šaką, bet kaip nuolatos dinamiškai įsivertinančią pusiausvyrą tarp priešingų srovių, kurios atsklinda iš įvairių pusių.“

Jonas Kabelka, *Baltų filologijos įvadas* (1982: 6):

„Viena iš tokių indoeuropiečių filologijos šakų yra ir baltų filologija, arba baltistika, kurios tyrinėjimo objektas yra baltų kalbos, baltų tautų literatūros bei tautosakos ryšium su šių tautų istorija ir kultūros istorija.“

Rainer Eckert ir kt., *Die baltischen Sprachen* (1998: 5; Vorwort):

„Die vorliegende Einführung in das Studium der baltischen Sprachen... verfolgt das Ziel, über die Sprachen an die einzigartigen Kulturen dieser Völker heranzuführen.“

A[lgirdas] S[abalaiuskas], *Lietuvių kalbos enciklopedija* (2008: 55):

„*baltistika, baltų filologija*, – baltų tautų kalbų, literatūros ir tautosakos lyginamasis mokslas; plačiaja prasme – kompleksinė mokslo šaka, tirianti baltų tautų istoriją, kalbas, literatūrą, folklorą (pagal tai, kurios baltų tautos istorija, kalba, literatūra ir folkloras tiriama, dar skirstoma į lituanistiką, latvistiką, prūsistiką).“

Kas yra bendra visose šiose apibrėžtyse? Viskas. Visose minėtose definicijose akcentuojama baltistikos arba baltų filologijos istorinė paskirtis, pirmiausia indoeuropeistinė, į kurios akiratį įeina ir kalba, ir literatūra, ir mitologija, ir tautosaka ir istorija. Įdomu, kad terminas *filologija* čia vartojamas ir suprantamas maždaug kaip „kultūros visumos nagrinėjimas per kalbos prizmę“. Ir tokia yra (arba ilgai buvo) baltistikos studijose vyraujanti samprata – sprendžiant iš pateiktų definicijų – per gerą paskutinį pusšimtį. Nejaučiama (ar nebuvo jaučiama) jokio skirtumo tarp etikečių, tai reiškė, kad *baltistika* = *baltų filologija*, ir atvirkščiai.

Ar tikrai šiandien taip yra? Ar galima, pavyzdžiui, teigti, kad baltistai ir šiandien yra taip pat ir daugmaž išprusę indoeuropeistai? Toli gražu ne visada. Ar galima, pavyzdžiui, teigti, kad baltistai domisi ne tik kalba, bet ir literatūra ir / ar tautosaka? Toli gražu ne visada taip yra. Ir turbūt seniau taip pat ne visada yra buvę. Iš tikrųjų pateiktos definicijos nubrėžia idealias disciplinos ribas.

Vis dėl to šie samprotavimai duoda pagrindą kelti klausimą, ar „baltistikos“ ir „baltų filologijos“ etiketės šiandien dar suvokiamos sinonimiškai? Turbūt taip jau nėra. Kalbos vartosenoje jaučiamas tam tikras semantinis pakitimas, ir tai priverčia iškelti tokį klausimą. Beje, reiškinys labai įprastas kalbose. Gerai žinoma, kad žodžiai gyvena ilgiau negu sąvokos, tad tuo pačiu būdu (tai yra tuo pačiu žodžiu) vadiname jau pasenusias ar šiaip pasikeitusias sąvokas. Kiekviena kalba gali pateikti daug motyvacijos silpnėjimo, praradimo ar kitimo pavyzdžių. Man regis, kad tai vyksta (ar netgi jau vyko) ir su *terminus technicus* „baltistika“.

Nežinau, gal tai tik mano įspūdis. Būtų įdomu, jei gerbiami kolegos galėtų tai patvirtinti ar paneigti.

Pažvelkime dar į visiems žinomo tarptautinio žurnalo *Baltistica* nuostatas. 1965 m. žurnalo pirmajame numeryje, trumpame „Redakcijos žodyje“ (p. 5) pristatomas ir apibūdinamas žurnalo tikslas:

„Šiame leidinyje bus skelbiami straipsniai baltų kalbų fonetikos bei fonologijos, akcentuacijos, morfologijos, sintaksės ir leksikos klausimais, be to, bus skiriama dėmesio baltų kalbų tyrinėjimo metodikai, kontaktams su kitomis indoeuropiečių (ypač slavų) ir neindoeuropiečių kalbomis.“

Kaip matyti, visų pirma buvo svarbu apibrėžti mokslo tyrimo barus, kurie bus dirbami – tai mokslinio darbo barus – vadinasi, visų baltų kalbų gramatikos ir žodyno barus. Tačiau gali stebinti tai, kad nieko nebuvo parašyta apie tyrimų, kurie bus atliekami, metodus. Kodėl? Todėl, kad buvo savaime aišku, jog jie turėjo būti istorinio-lyginamojo, kalbų ryšių ir tarpfilologinio pobūdžio. Toks savaime suprantamas įsitikinimas, beje, aiškiau išskiriamas ir apibrėžiamas iš karto po „Redakcijos žodžio“ einančiame akademiko Kosto Korsako straipsnyje (p. 11):

„...šiam leidiniui išpultų ir pareiga juo glaudžiau susieti šiandieninius baltistikos tyrinėjimus su tarptautinės lyginamosios kalbotyros aktualiosiomis problemomis, o ypač su tomis filologijos mokslo šakomis, kurios jau iš seno turi gilią tradicinę sąsają su baltistika ir yra įnešusios svarų indėlį į baltų tautų praeities, kalbos bei kultūros tyrinėjimą.“

Šis ir dabartinis internetinio to paties žurnalo tikslas labai aiškiai skiriasi:

„Žurnalas teikia pirmenybę istoriniams, lyginamiesiems ir tipologiniams baltų kalbų ir jų tarmių tyrimams, baltų ir kitų kalbų ryšių klausimams, baltų kalbotyros istoriografijai [...] Nuo 2006 metų žurnalas skiria daugiau dėmesio sinchroniniams dabartinių baltų kalbų tyrimams, įskaitant eksperimentinius, gretinamuosius ir taikomuosius darbus.“

Iš čia aiškiai matyti, kad svarstomos disciplinos suvokimas patyrė tam tikrą lūžį. Atrodo, kad mokslinis tarptautinis žurnalas pavadinimu *Baltistica* tarp savo tikslų vis dar įrašo istorinio pobūdžio tyrimų prioritetą, bet smarkiai pakeičia 1965 m. nuostatas ir įtraukia į savo mokslinius barus taip pat ir sinchroninio pobūdžio tyrimus. Lūžis registruojamas nuo 2006 m., nors patys pokyčiai prasidėjo anksčiau. Taip atsitiko, kad per pastaruosius du–tris dešimtmečius daug daugiau sinchroninio pobūdžio tyrimų apie baltų kalbas paskelbta tiek Baltijos kraštuose, tiek ir už jų ribų.

Ar tai nėra *de facto* pripažinimas, kad „baltistikos“ sąvoka smarkiai pasikeitė?

Sakyčiau, kad šiandien „baltų filologijos“ etiketė siejama tik su diachronija ir kalbos kitimo problemomis, ir galbūt būtent su ekdotikos (su tekstais susijusiais) tyrimais. Kita vertus, „baltistikos“ etiketė labiau lipdoma sinchroniniams ir tipologiniams tyrimo aspektams. Kaip bebūtų, ši „baltistika“ suvokiama labiau kaip postindoeuropeistinė (gal netgi postkomparatyvistinė) ir gal tipologinė. Sakyčiau, kad „baltistikos“ etiketė šiandien sinonimiška „baltų kalbotyros“ etiketei.

Man atrodo, kad iš trinarės sistemos, vyravusios iki pastarųjų dešimtmečių, t. y.:

• I)

HIPERONIMAS:

1. *baltistika*

KOIPONIMAI:

2. *baltų kalbotyra*3. *baltų filologija*

formuojasi, o gal jau susiformavo, dvinarė sistema, t. y.:

• II)

HIPERONIMAS:

1a. *baltistika* = 1b. *baltų kalbotyra*2. *baltų filologija*

lingvistiškai kalbant, buvo pereita nuo koiponimijos į meronimijos santykį.

Jau senokai Romanas Jakobsonas pabrėžė, kad Ferdinando de Saussuro diachronijos ir sinchronijos dichotomija yra tik didaktinė fikcija, ji nėra reali. Todėl reikia žiūrėti, mano manymu, tik teigiamai į faktą, kad sinchroniniai tyrimai įtraukti į bendrąją šiuolaikišką „baltistikos“ sąvoką.

Kai kuriems baltistams kelia šiek tiek nerimo, kad tradiciniai diachroniniai lingvistiniai tyrimai beveik jau išstumti iš tos sąvokos ir nustumti į antrąjį planą kaip „baltų filologija“...

Tačiau manau, kad nepriklausomai nuo kiekvieno mokslininko teikiamos pirmenybės vienam ar kitam šios disciplinos suvokimui, turbūt turėsime priprasti prie kintančios baltistikos sampratos... Turbūt pati mūsų mokslo šakos sąvoka turi tapti platesnė.

Beje, užsienio baltistams – daugiau ar mažiau sąmoningai – taip visuomet ir tekdavo interpretuoti „baltistiką“, nes jiems reikia kalbėti daugiau apie mišką negu apie atskirus medžius, – jiems būtina pateikti bendrą baltistikos studijų vaizdą ir neatskirti nuo filologijos ne tik kalbotyros, bet ir literatūros, mitologijos, vertimo bei kultūros istorijos. Atvirkščiai, baltistai Baltijos šalyse gali sau leisti „prabangą“ skaidyti discipliną į smulkesnes sudedamąsias dalis ir šitaip užtikrinti tyrimų pažangą. Ir vienas, ir kitas aspektas – svarbus ir naudingas. Ir vienas, ir kitas požiūris gali kartu darniai sugyventi, nes iš jų susidaro tai, ką jau kitur pavadinau „mūsų bendroji balticitas“⁶.

⁶ Apie tai jau ne kartą esu samprotavęs panašiomis progomis, plg. KB, 2005, 11, 57–58; LZAVėstis 2010, 64, 3./4., 132–134; BF, 2010 [2011], 19–1/2, 135–137).

3. UŽSIENIO BALTISTIKOS ATEITIES PERSPEKTYVOS

Ypač užsienio baltistai privalo pasitelkti *bendrosios balticitatis* sąvoką, vadina-
si, tokį bendrą priklausymo pojūtį ir / ar jausmą, jungiantį Baltijos ir ne Baltijos
šalių baltistus. Baltistika ir *balticitas* yra kaip du poliai, tarp kurių vyksta mūsų
kaip baltistų dialogas tarp Baltijos šalių ir užsienio.

Užsienyje baltistikos studijų ir disciplinų likimas priklauso tiek nuo atskirų
mokslininkų veiklos, tiek ir nuo atskirų užsienio universitetų politikos. Tačiau
ne paslaptis, kad šiuo metu viso pasaulio universitetuose siauroms specialybėms
gresia pavojus. Dar vieną kartą leiskite man čia pasitelkti Vokietijoje sukurto
termino „orchidėjiškos specialybės“ (vo. *Orchideenfächer*) retoriką, ir taip pat
pasakyti, kad būtent taip užsienyje baltistiką suvokia kitų (ypač „galingesnių“)
disciplinų atstovai. Daug kas būtų patenkintas, jei dėstytume ne baltų filologiją,
o kokį nors (sakyčiau, bet kokį) lingvistikos bendrąjį dalyką.

Apie tai reikia šnekėti ne apokaliptiškai, o blaiviai, objektyviai.

Šiuo metu ekonomikos sąlygos lemia visai naujo esminio skirtumo tarp Bal-
tijos ir užsienio baltistų atsiradimą ir apsunkina humanitarinių mokslų padė-
tį visur, baltų šalyse ir ne baltų. Tačiau, nors galima manyti, kad baltų šalyse
nebus įvykdyta baltistikos savižudybė, užsienyje kyla rimta grėsmė baltistikai
kaip disciplinai: ji gali išnykti, tada išnyktų ir jos ateities perspektyvos. Tokia
grėsmė ypač matyti ten, kur baltistikos studijos nėra solidžiai struktūruotos, o
ten, kur baltistikos tradicijų dar nėra, jos atsiradimas pasunkėja.

Savaime aišku, kad užsienio baltistikos ateities perspektyvos glaudžiai susi-
jusios su tęstinumo užtikrinimu. Tęstinumo klausimas darosi ypač aštrus, nes
gali nebelikti pamainos, kai į emeritūrą pasitrauks dabartinė profesūra. Ir dar
blogiau, pamainos gali nebelikti ne todėl, kad nebus deramai paruoštų jaunes-
nių specialistų, o vien todėl, kad nėra tinkamų mokslo politikos sprendimų.
Toli gražu ne klestėti – gal išskyrus pirmosios zonos šalis – kitur Europoje bal-
tistikos studijos stengiasi išvengti bet kokio tipo „sumažinimo“ ir bent išlaikyti
dabar esamą padėtį.

4. IŠŠŪKIAI UŽSIENIO BALTISTIKAI

Manau, aišku, kad užsienio baltistikos išlikimas ir palaikymas yra lygus pa-
ties baltų šalių baltistikos išlikimui ir palaikymui. Tai tik iš išorės gali atrodyti
du skirtingi dalykai. O kaip žinoma, išorė yra apgaulinga.

Tad kyla klausimas: ką reikėtų padaryti, kad galėtume išsaugoti baltistikos studijas? Neslėpsiu, lengviau įvardyti šias problemas, negu pasiūlyti priemonių joms išspręsti... Čia ypatingai naujo nieko nėra. Tačiau bent jau apsvarstyti problemas ir mėginti pateikti siūlymų būtiną.

Man atrodo, kad galėtų būti ne lemtingos, bet naudingos tokios priemonės:

- Rengti ir dėstyti bendrus kursus (vadinasi, stiprinti universitetų bendradarbiavimą ir kooperaciją) ir rengti jungtines daugiašales studijas bent nuo MA pakopos.
- Sukurti bendrą doktorantūros studijų projektą sujungiant įvairiose šalyse veikiančias baltistikos katedras; būtų idealu, kad bendradarbiautų visos katedros. Tam tikslui panaudoti kotutelos galimybes bei jau veikiančius tarptautinius susitarimus.
- Pasiūlyti bendrą Europos daktaro laipsnį, siūlant pagal specialybes įvairias šalių bendradarbiavimo galimybes.
- Skirti trumpalaikį arba ilgalaikį finansavimą baltistikos dėstytojams ir docentams, taip pat ir užsieniečiams, kad būtų užtikrintas dėstymas, jei vietinis universitetas negali ar nenori tam naudoti savo biudžeto.

Lengviau pasakyti, ko nereikia daryti, pavyzdžiui:

- Išvengti Europos Sąjungos projektų pinigų skyrimo užsienio universitetams negavus iš jų aiškaus pasižadėjimo perimti finansavimą po projekto pabaigos. Taip elgtis yra trumparegiška, nes gali būti tik pinigų švaistymas (žiūrint iš ilgametės perspektyvos).

Be to, užsienyje tikslinga stiprinti jau esančius baltistikos židinius, o ne atidaryti naujus centrus. Protingiau šiuo metu sutelkti energiją ir lėšas, o ne jas išbarstyti po truputį po visą pasaulį. O ten, kur vis dėlto įmanoma galvoti apie naujų centrų atidarymą, verta konsultuotis su seniau veikiančiais centrais, kur būtų galima rasti reikiamus ir jau kvalifikuotus darbuotojus.

5. PROJEKTAI⁷

Baigiant pranešimą norėtusi viešai pagirti ankstesnio projekto *Lietuva čia ir ten* atliktus darbus ir ypač Lituanistinių studijų katedros ir projekto vadovę Loretą Vilkiene už skaidrų, korektišką ir subalansuotą vadovavimą.

Dabartinio projekto *Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas* (Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002, vertė 5,8 mln. eurų) veikla, suplanuota 2017–2023 m., apima tik mobilumą. Tai

⁷ Šis skyrius parašytas iš dalies remiantis Iljos Lemeškino pranešimu „Kur veda užsienio baltistikos kelias?“, kurio tekstas pridedamas publikacijos pabaigoje.

gali be reikalo dubliuotis su kitomis akcijomis (mat, kartais lieka neišnaudotos kvotos iš seniau pasirašytų ir galiojančių sutarčių tarp universitetų, ministerijų, Erasmus programos ir pan.) ir, svarbiausia, nespėndžia esminių centrų problemų nei mokslinių reikalų, todėl užsienio centrams kyla klausimas apie dalyvavimo projekte prasmę.

Baltistikos centrams gyvybiškai reikalingas projektas, kuris užtikrintų jų normalų egzistavimą ir raidą⁸. Iki šiol tokio projekto nėra.

Kiekvieno užsienio baltistikos centro poreikiai ir reikalavimai skirtingi. Idealu būtų, kad užsienio centrai gautų biudžetą ir savo nuožiūra naudotų tą dotaciją specifiniams reikalams (etatiniams atlyginimams, lektoratui, knygų įsigijimui, išlaidoms darbui archyvuose, stipendijoms gabesniems studentams, lėšoms, pavyzdžiui, kopijavimo technikai įsigyti).

Lietuvių pusė negali orientuotis užsienio universitetų aktualijose, t. y. ji negali žinoti specifinių centrų poreikių. Jos užduotis – tikrinti tikslinį finansų panaudojimą.

Ir galiausiai, ar nebūtų realu pagalvoti ir apie tarptautinės baltistų asociacijos steigimą, kuri, be kita ko, kuruotų ir globotų baltistikos studijų likimą įvairiose šalyse? Panaši asociacija iš tikrųjų yra AABS (nors tai nėra baltistinė organizacija siaurąja prasme). Mums turbūt labai prireiktų stiprios fundamentinės baltistikos asociacijos. Trumpai tariant – ir tarsiu paskutinį žodį – turbūt mes turime trokšti ir drįsti dar daugiau baltistikos!

ILJA LEMEŠKIN

KUR VEDA UŽSIENIO LITUANISTIKOS KELIAS?

Šio teksto pavadinimas baigiasi klaustuku, kuris verčia iškart prisipažinti: autorius į iškeltą klausimą atsakymo (optimistiško) neturi. Klausimas *Kur veda užsienio lituanistikos kelias?* yra retorinis. Jis skatina apmąstymą ir bendrus pasvarstymus, kuriais buvo pasidalyta 2017 m. balandžio 6 d.

⁸ Šį poreikį, beje, aiškiai akcentavo per balandžio 8 d. apskritąjį stalą ne vienas konferencijos dalyvis.

konferencijoje *Lituanistika (baltistika) šiuolaikiniuose ugdymo procesuose* (Vilnius, LEU).

Pradėti reikėtų nuo konkretesnių dalykų, t. y. nuo projekto *Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas* priešistorės. Jaučiu pareigą prisiminti ir priminti tai, ko buvau liudininkas prieš 10 metų. 2007 m. lapkričio 27 d. Vilniuje vyko didelė konferencija *Baltistika pasaulyje*. Tuometinė Lietuvos valdžia parodė išskirtinį palankumą ir susidomėjimą baltistikos likimu pasaulyje (to paties negalima pasakyti apie dabartinę). Galbūt taip nutiko ir dėl to, kad tuometinis LR prezidentas Valdas Adamkus buvo to plataus užsienio pasaulio ilgametis atstovas. Jis turėjo aiškų supratimą apie lituanistikos centro svarbą, jo ne tik praktinę naudą emigrantų gyvenime, pavyzdžiui, JAV. Prezidentas priėmė konferencijos dalyvius ir organizatorius, o susitikimo metu buvo pareiškęs: „Tik stiprios lituanistikos studijos Lietuvoje gali skatinti bendradarbiavimą su užsienio mokslo institucijomis ir lituanistikos sklaidą pasaulyje.“

Konferencijai pasibaigus, regis, tą pačią dieną, 2007 11 27, įvyko pasitarimas ŠMM. Dalyvavo Jolanta Zabarskaitė, Grasilda Blažienė, Danguolė Mikulėnienė (tuomet LKI buvo vienintelė Lietuvos institucija, kuriai rūpėjo baltistikos centrai, jų vidinės egzistencinės problemos; vėliau, kai buvo pradėtas skirti finansavimas, mumis besidominčių institucijų atsirado daugiau). Į pasitarimą atėjo Eugenijus Jovaiša, Zigmas Zinkevičius, Algirdas Sabaliauskas, kurie išsakė savo aiškią poziciją. Buvo centrų atstovų. Prisimenu Pietro Umberto Dini, Vandą Kazanskiene, kitus. Būtent tada buvo apsispręsta dėl būsimo projekto, finansuojamo iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, kurio paskirtis būtų buvusi padėti užsienio baltistikai išlikti ir klestėti.

Baltistikos centrai, kaip ne rezidentai, negalėjo figūruoti kaip lėšų iš struktūrinių fondų gavėjai, dėl to pagalbon buvo pakviestos Lietuvos aukštojo mokslo institucijos, kurios kaip tam tikras administravimo stogas turėjo „uždengti“ visą projektą. Kalba tą kartą buvo tik apie administravimą. Į galvą net neatėjo mintis, kad ta institucija (ilgainiui pasirodė, kad tos institucijos: dabar kalbama apie vieną koordinatorių ir jo partnerius, t. y. kitus LR universitetus) turės savo konceptualių įžvalgų, savo norų, siekių ir savo sprendimais, kurie su centrais mažai aptariami ir derinami, lems mums rūpimos veiklos planavimą bei realizavimą.

Formalus Lietuvos institucijos(-ų) įtraukimas į projektą, kuris tą kartą atrodė neišvengiamas ir šiaip abipusiškai naudingas, nulėmė ir tebelemia projekto pobūdį: žiūrint iš užsienio kartais susidaro įspūdis, kad dėl mūsų (t. y. centrų) labo ir vardan mūsų gerovės tos institucijos susikuria veiklos patys sau. Taip atsitinka be mūsų žinios ir galimybės ką nors paveikti. Per

10 metų nebuvo surengta ne vieno pasitarimo su pasaulio baltistikos centrų atstovais, kuriame būtų buvę aptarti projekto įgyvendinimo konceptualieji aspektai, pavyzdžiui, ministerijoje arba su projekto koordinatoriumi bei jo partneriais.

Tai juntama bendruose projekto apmatuose. Pagrindinis dabar deklaruojamas tikslas – stiprinti bendradarbiavimą su LR mokslo ir studijų institucijomis bei dėstytojų mobilumą. Kyla klausimas: ar Lietuvos pusė yra supažindinta su tikrąja situacija užsienyje? Yra įvairių sutarčių tarp universitetų, tarp atskirų šalių ministerijų, mokslo akademijų, naudojamės Erasmus programa ir t. t. Tos sutartys, kurių visada buvo ir bus, numato atitinkamų kvotų mainams, kurios kartais likdavo ir lieka neišnaudotos. Ar tikrai verta šiai veiklai skirti tiek daug energijos ir lėšų (5,8 mln. eurų)? Žinoma, gera turėti galimybę atsiųsti gabesnę studentą, bet dabar ta pasiūla yra nepagrįstai išpūsta. Baltistikos centrai iš Vakarų tiesiog neturi tiek daug studentų, o esami užsidirba savo studijoms, studijuoja antrą specialybę arba dar kitoje aukštoje mokykloje ir semestro metu negali bet kada išvykti į užsienį. Kitokia padėtis, kaip buvo pastebėta kitų konferencijų dalyvių, yra Gruzijoje ir kituose baltistikos centruose Rytų Europoje, kur susiduriama su kitokia studijų motyvacija ir kitu studento tipažu.

Taip pat nelengva sutikti su nuomone, *resp.* projekto siekiu, kuris užsibrėžia tikslą stiprinti užsienio baltistų bendravimą ir bendradarbiavimą su Lietuvos mokslo institucijomis. Ar tikrai atrodo, kad esamo bendradarbiavimo nepakanka? Įvairūs mokslo projektai, kuriuose dalyvavo ir dalyvauja baltistikos centrų atstovai, turi savo ištakas, ritmiškumą, savo tvarkaraščius, kurių negalima veikti, intensyvinti ar kitaip reguliuoti pagal dabar prasidėjusį bendradarbiavimo skatinimo projektą. Vizitų į Vilnių grafikas yra ir visada buvo labai tankus ir be aptariamiosios projektinės veiklos.

Kita rūpima veiklos sritis – kvalifikavimo kėlimo kursų rengimas. Tikslas kilnus, bet tų kursų 2012–2015 m. jau buvo tikrai daug. Užsienyje dirbantys lektoriai bei dėstytojai pagal savo kvalifikacijos lygį, atrodo, toli pranoksta savo kolegas, dirbančius Lietuvoje. Kiek galima važinėti į profesinio tobulėjimo kursus? Kartais reikia ir dirbti, tai yra taikyti savo patobulintas kompetencijas praktikoje, darbuose.

Kalbėdami apie tuos darbus ir konkrečius mums rūpimus uždavinius, galiausiai įstringame. Baltistikos centrai patys puikiai žino, ką, kada ir kaip jiems reikia (kartais ir būtina) daryti. Iniciatyva turėtų eiti tik iš jų (išskyrus gal tik tas vietas, kur baltistikos centrai dar tik formuojasi). Projekto formalieji tvarkytojai neturi turėti teisės savo nuožiūra spręsti, ko užsienio baltistikai reikia, o ko ne, nes jiems trūksta supratimo apie baltistikos centrus pasaulyje, jų būklę ir poreikius. Lietuvos pusė turi kontroliuoti

lėšų tikslinį panaudojimą. Tie anksčiau minėti darbai, kuriuos baltistikos centrai yra suplanavę ir kuriuos mielai atliktų, reikalauja kompetencijų ir lėšų, tačiau įgyta patirtis rodo, kad būtent šie darbai LR mokslo ir studijų institucijoms kažkodėl atrodo neįdomūs ir nereikalingi. Centrams rūpimi darbai, aktualūs studentų, doktorantų, dėstytojų, mokslo darbuotojų užsiėmimai, kurie užtikrintų centrų gyvavimą bei raidą, kitaip sakant, viskas, ką galima pavadinti centrų poreikiais, nuolat intensyviai kinta. Idealu būtų, jeigu apie projekte vykdomus reikalingus, t. y. mums naudingus, darbus iš Lietuvos teirautųsi – norėdami, kad projektas būtų gyvybingas, – bent vieną kartą per semestrą, o ne išimties ir skubos tvarka vieną kartą per dvejus metus prieš projekto pradžią.

Visa tai baltistikos centrų atstovams kelia esminį klausimą: ar verta susiklosčiusiomis aplinkybėmis pasilikti projekte ir koks bendra(darbia)vimo santykis ateityje turėtų būti tarp Lietuvos mokslo ir studijų institucijų ir baltistikos centrų? Mat labai nesinorėtų matyti situacijos, kai dėl užsienio baltistikos centrų labo ir jų naudos (bet be jų žinios) tam tikra Lietuvos institucija arba užsienio baltistams visiškai nežinomas jai atstovaujantis asmuo tyliai sudaro „tinkamą“ veiklos planą, prie kurio vykdymo malonin-
gai kviečiama prisidėti.

Įteikta 2017 m. balandžio 17 d.

PIETRO UMBERTO DINI

Pizos universitetas

Filologijos, literatūros ir kalbotyros departamentas

via S. Maria 36, 56126 Pisa

pietro.dini@unipi.it